

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Godišnjak 48: Godišnjak/Jahrbuch

Juzbašić, Dževad; Manzura, Igor; Forić Plasto, Melisa

2019

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/8397932a-4cc2-441a-a7bf-48bc8c3bb4c1>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE
AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN UND KÜNSTE
VON BOSNIEN-HERZEGOWINA

GODIŠNJAK JAHRBUCH

Centar za balkanološka ispitivanja
Zentrum für Balkanforschungen
KNJIGA / BAND 48

Urednici / Herausgeber

Dževad Juzbašić, Igor Manzura, Melisa Forić Plasto

Redakcija / Redaktion

Radoslav Katičić, Lejla Nakaš,
Aiša Softić, Aladin Husić

SARAJEVO 2019

Sadržaj / Inhaltsverzeichnis

Predgovor jubilarnom izdanju Godišnjaka/Jahrbucha <i>In Honorem Blagoje Govedarica</i>	7
Vorwort für Jubiläumsausgabe/Jahrbuch <i>In honorem Blagoje Govedarica</i>	8
A preface of jubilee edition of Godišnjak/Jahrbuch <i>In honorem Blagoje Govedarica</i>	9
Biografija Blagoja Govedarice.....	11
Bibliografija Blagoja Govedarice	17

Članci / Aufsätze

Igor Manzura

Tokens of time: on anthropological periodization of the Cucuteni-Tripolye culture	
Znakovi vremena: o antropološkoj periodizaciji kulture Cucuteni-Tripolje	23

Stanislav Țerna, Knut Rassmann, Andreea Vornicu-Țerna, Johannes Müller

The evolution of dual-chambered updraught kilns on the Cucuteni-Tripolye mega-sites in the 4 th millennium BC: a view from Stolniceni	
Evolucija dvokomornih proizvodnih keramičkih peći na Cucuteni-Tripolje mega-lokalitetima iz 4. milenija pr. n. e.: pogled iz lokaliteta Stolniceni	41

Biba Teržan

Metallurgical activity in the Early Bronze Age period on the hilltop settlement of Pod near Bugojno	
Metalurška dejavnost v zgodnji bronasti dobi na gradini Pod pri Bugojnu.....	59

Aleksandar Kapuran

Nova saznanja o metalurgiji bakra tokom bronzanog doba u Timočkoj regiji (severoistočna Srbija)	
New finds of copper metallurgy during the bronze age in the Timok region (north-east Serbia)	73

Joni Apakidze

Ein spätbronzezeitlicher Bronzehort der Kolchis-Kultur aus Kalvata in Westgeorgien	
Ostava Kolhidske kulture kasnog bronzanog doba iz Kalvate u zapadnoj Gruziji.....	83

Martina Blečić Kavur, Wayne Powell, Aleksandar Jašarević

Ostava iz Cvrtkovaca u kontekstu potencijala kasnobrončanodobnih ostava Bosne	
The Cvrtkovci hoard in the context of the potential of the Late Bronze Age hoards from Bosnia.....	103

Eugen Sava, Elke Kaiser, Mariana Sîrbu

Zepteräxte der Bronzezeit in Osteuropa	
Bronzanodobne polirane sjekire u istočnoj Evropi	125

<i>Mario Gavranović, Daria Ložnjak Dizdar</i>	
The Sava Valley (Posavina) – a heritage of communication	
Some examples from the Late Bronze Age	
Dolina Save (Posavina) – baština komunikacija. Neki primjeri iz kasnog brončanog doba ..	137
<i>Staša Babić, Zorica Kuzmanović</i>	
Glasinac – Notes on Archaeological Terminology	
Glasinac – beleška o arheološkoj terminologiji.....	157
<i>Aleksandar Palavestra</i>	
Učenje da se vidi glasinački ćilibar	
Learning to See the Amber from Glasinac	167
<i>Adnan Kaljanac, Elma Hantalašević</i>	
Glasinačka istraživanja Blagoja Govedarice i pokušaj metodološkog razvoja	
bosanskohercegovačke arheologije: <i>Iskorak u budućnost do koje još nismo stigli</i>	
Blagoje Govedarica's researches of the Glasinac and an attempt at the methodological	
development of Bosnian archaeology: <i>A step into the future we have not yet reached</i>	181
<i>Denis Topal</i>	
Single-edged akinakai of Transylvania and Great Hungarian Plain. Reflection	
of a Balkan tradition	
Jednosjekli akinaki iz Transilvanije i Velike Mađarske ravnice. Odras balkanske tradicije....	199
<i>Branko Kirigin, Vedran Barbarić</i>	
The beginning of Pharos – the present archaeological evidence	
Početak Farosa – sadašnji arheološki dokazi.....	219
<i>Petar Popović, Aca Đorđević</i>	
“Macedonian Amphoras” at Kale, Krševica Site – Another Evidence about Chronology	
of the Iron Age Settlement and Connections with the Hellenistic World	
Nalazi “makedonskih amfora” na lokalitetu Kale – Krševica: još jedno svedočanstvo	
o hronološkom rasponu naselja i vezama s Makedonijom.....	231
<i>Amra Šaćić Beća</i>	
Odras i posljedice Tiberijevog Panonskog rata na bosansku Posavinu	
Reflections and consequences of Tiberius's Pannonian war on Bosnian Posavina	237
<i>Ante Milošević</i>	
Ostatci naših prekršćanskih vjerovanja u okolini Ljubuškog u Hercegovini	
The remnants of our pre-Christian beliefs around Ljubuški in Herzegovina	249
<i>Lejla Nakaš</i>	
Evandjelje Beogradske biblioteke br. 54	
Gospel of the Belgrade Library No. 54	267
<i>Aiša Softić</i>	
Prve arheologinje u Bosni i Hercegovini	
First women archeologists in Bosnia-Herzegovina	275
Hronika / Chronik.....	285
Adrese autora / Autorenadressen.....	287
Uputstva / Richtlinien / Guidelines	
Uputstva za pripremu materijala za Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH.....	289
Richtlinien zur Veröffentlichung im Jahrbuch des Zentrum für Balkanforschungen der AWBH....	291
Guidelines for the article preparation for Godišnjak CBI ANUBiH.....	293

Prve arheologinje u Bosni i Hercegovini

Aiša Softić
Sarajevo

Abstract: Paola Korošec and Ružica Bižić are some of the first women archaeologists in Bosnia-Herzegovina. Although their activity in the field of archaeology in Bosnia-Herzegovina was relatively short, they are significant as the founders of so-called women archaeology in this country. Paola Korošec was primarily interested in medieval archaeology in Bosnia-Herzegovina, while Ružica Bižić focused on prehistoric archaeology. Along with necessary biographical information, this article briefly presents the works of these two scholars related to archaeology in Bosnia-Herzegovina.

Key words: Bosnia-Herzegovina, archaeology, Paola Korošec, Ružica Bižić

Istovremeno kada početkom 19. stoljeća u svijetu započinje razvoj naučne arheologije, u Bosni i Hercegovini se javljaju začeci “domaće stari-narske tradicije arheologije”.¹ Tek s dolaskom austrougarske uprave i njenim naporima koji su išli k modernizaciji ove do tada najisturenije pokrajine Osmanskog carstva, započinje razvoj bosanskohercegovačke arheologije. U tom pogledu presudnu ulogu je imao Zemaljski muzej BiH. Upravo u Muzeju, a pod mentorstvom Moritza Hoernesa, profesora prahistorije na Bečkom univerzitetu, “arheologija je uskoro razvijena na nivo uporediv sa drugim arheološkim institucijama u ovom dijelu Evrope”, pri čemu je presudnu ulogu imao “vrlo kompetentan personal koji su činili strani i domaći naučnici”.² Istina, ovi drugi u nešto manjem broju.

Sve do četrdesetih godina 20. stoljeća arheologija u BiH je bila isključivo *muška* disciplina. Prva arheologinja, čije je djelovanje bilo također vezano za Zemaljski muzej BiH, kao najrespektabilniju naučnu ustanovu, čiji je jedan od najznačajnijih segmenata već od osnivanja (1888) bio rad na polju arheologije, bila je Paola Korošec (najprije kao Vračko-Korošec, zatim Koro-

šec-Vračko i konačno Korošec).³ Iako se u Muzeju i BiH zadržala vrlo kratko (od 1939. do 1943. te svega mjesec dana 1945. godine), Paola Korošec je dala značajan doprinos razvoju srednjovjekovne arheologije BiH, posebno kroz uticaj koji je imala na kasnije, mlađe kolege arheologe u BiH.

U Bosnu i Hercegovinu je došla zajedno sa suprugom dr. Josipom Korošecom, arheologom. U Odjeljenje za arheologiju Zemaljskog muzeja BiH primljena je 1940. godine kao kustos-pripravnik,⁴ da bi već slijedeće godine bila unaprijeđena u kustosa.⁵

Drugi svjetski rat bitno je uticao na sudbinu Paole Korošec, a posebno njenog supruga Josipa. Najprije je već 1941. Josip Korošec otpremljen u logor u Njemačku, odakle je na samom kraju iste godine na molbu Muzeja pušten, pa se polovicom decembra 1941. javio na dužnost u Muzej.⁶ Međutim, nepune dvije godine kasnije Paola i Josip Korošec su kao antifašisti otpušteni iz državne službe.

³ Paola Korošec rođena je 1913. u Puli. Osnovnu školu završila je u Zemunu, a gimnaziju u Beogradu. Na Beogradskom univerzitetu diplomirala je historiju umjetnosti 1938. godine, a na Filozofskom fakultetu u Ljubljani doktorirala 1968. Umrla je 2006. godine u Ljubljani.

⁴ Anali 1963, 32.

⁵ Ibid., 33.

⁶ Ibid.

¹ Novaković 2015, 138.

² Ibid, 141.

Odmah po okončanju Drugog svjetskog rata supružnici Korošec se vraćaju u Zemaljski muzej BiH – Josip Korošec preuzima prahistorijsku zbirku, a Paola se vraća na mjesto kustosa. Ali, ne zadržavaju se dugo. Krajem 1945. definitivno napuštaju Bosnu i Hercegovinu i Muzej i vraćaju se u rodnu Sloveniju. U Muzeju Ptuja Paola Korošec je radila do 1949, kada prelazi u Ljubljano.

Polje njenog interesovanja bilo je vrlo široko i kretalo se u rasponu od prahistorije, s posebnim naglaskom na eneolit,⁷ do kasnog srednjeg vijeka.

Paola Korošec je objavila svega četiri priloga koji se tiču arheološke problematike BiH.⁸ Od toga, dva su objavljena četrdesetih godina 20. stoljeća, odnosno u vremenu dok je Paola Korošec bila zaposlena u Muzeju, dok su druga dva objavljena nakon što je ova arheologinja napustila Muzej i BiH.

Prvi, vrlo kratki prilog pod naslovom “La nécropole de Han-Hreša” Paola Korošec je objavila odmah po dolasku u Muzej, 1940. godine, što govori o njenom aktivnom uključivanju u rad na polju arheologije u BiH, posebno srednjovjekovne. U ranijem periodu, pogotovo austro-ugarskom, ovoj grani arheologije u odnosu na prahistorijsku i antičku posvećivano je znatno manje pažnje, što je bilo povezano koliko s tadašnjim trendovima u evropskoj arheologiji toliko i s austrougarskom politikom koja je nastojala da “uspori proučavanje nacionalne kulturne zaostavštine”.⁹

U ovom kratkom prilogu Paola Korošec se osvrće na do tada neobrađenu srednjovjekovnu nekropolu u Han-Hreši u okolini Sarajeva. Do prve polovine 20. stoljeća, dakle u vrijeme kad P. Korošec pobliže opisuje ovu nekropolu, bilo je očuvano četrdesetak spomenika, mada autorica smatra da ih je ranije moralo biti više.¹⁰ Autorica

navodi da se na ovoj nekropoli grobovi mogu podijeliti u dvije grupe. Prvu čine oni koji su imali ili imaju još uvijek spomenike, dok su u drugoj oni koji su samo okruženi komadima prirodnog kamenja, iz čega zaključuje da su prvi “stariji ili grobovi bogatijih i zaslužnijih ličnosti, dok su drugi ili mlađi ili grobovi siromašnijeg sveta”.¹¹ Među nadgrobnim spomenicima ističe dva koja imaju oblik kolijevke, a oba imaju s gornje strane u sredini udubljenje, koje je vjerovatno, po riječima autorice, ritualnog karaktera.¹² Ovu pretpostavku P. Korošec dijelili su i kasniji autori.¹³

Još jednu pojedinost vezanu za nekropolu u Han-Hreši P. Korošec posebno naglašava. Naime, na pobočnoj strani jednog od ovih nadgrobničkih spomenika je predstava dvije ljudske figure – jedne ženske i jedne muške, koja se ne susreće ni na jednoj drugoj nekropoli. Kasnija sistematska istraživanja potvrdila su da je u ovom slučaju riječ o originalnim antropomorfnim predstavama.¹⁴

Zanimanje za srednjovjekovnu arheologiju BiH Paola Korošec nastavila je i u narednom radu u kojem se pozabavila ranosrednjovjekovnim nakitom iz Junuzovaca kod Bosanske Gradiske. U analizi predmeta koji su prilikom izgradnje ceste nađeni na tom području i potom dopremljeni u Zemaljski muzej BiH, Korošec je došla do zaključka da su oni greškom pohranjeni u prahistorijsku zbirku te da na osnovu izvršene datacije apsolutno potiču iz srednjeg vijeka. Posebno važan zaključak do kojeg je došla autorica jeste činjenica da svi predmeti, a riječ je o razno-

postolja. O kontinuitetu sahranjivanja na ovom lokalitetu svjedoči činjenica da se “na jednoj strani nekropole nalaze prahistorijski tumuli, a na drugoj strani stari muslimanski nišani” (Bešlagić 1971, 174).

¹¹ Vračko-Korošec 1940, 47.

¹² Ibid.

¹³ Tako Muhamed Hadžijahić pojavu ovih udubljenja, u literaturi poznatih kao “kamenice”, smatra ne samo “bogumilskom već i staroslavenskom tradicijom”. Hadžijahić navodi da su “stećci u neku ruku igrali ulogu oltara, odnosno u daljoj prošlosti paganskih obrednih gomila... Bosanski bogumili su na grobovima imali svoja molitvišta, a kamenice su mogle služiti kao mjesta za smještaj daće. Voda pak koja se skupljala u ‘kamenicama’ može se smatrati kao blagoslovena, pa dosljedno tome i ljekovita. Direktnih dokaza da se voda u ‘kamenicama’ na stećcima upotrebljavala u svrhu liječenja nema. Međutim, sam naziv ‘kamenica’ može se dovesti u vezu sa ‘kamenicom’ (‘škropionica’ i ‘kropionica’) u crkvama, čija voda u smislu Rimokatoličkog obrednika (Rituala) ima i tu funkciju da otjera bolest i povratu zdravlje.” (Hadžijahić 1973, 153).

¹⁴ Bešlagić 1971, 174.

⁷ Za eneolit P. Korošec se počela zanimati već na početku svoje karijere, 50-tih godina 20. stoljeća, kasnije posebno eneolit Slovenije, o čemu je 1973. objavila zasebnu studiju.

⁸ Radi se o priložima: “La nécropole de Han-Hreša”, “Rano srednjovjekovni nalaz u Junuzovcima”, “Srednjovjekovne nekropole Travnika” i “Rasprostranjenost slavenske kulturne grupe”, koji su objavljeni u Glasniku Zemaljskog muzeja BiH.

⁹ Anali 1963, 8.

¹⁰ Trideset godina kasnije Bešlagić bilježi da ista nekropola broji skoro upola manje stećaka, svega 24 (tri ploče, osam sanduka i trinaest sljemenjaka), ističući da je ranije ovdje bilo mnogo više spomenika, te da jedan sljemenjak ima dva

vršnom nakitu, u cijelosti odgovaraju bjelobrdskom tipu “koji je bio rasprostranjen po cijelom Balkanskom poluotoku dalje preko Podunavlja, Moravske i Češke na sjeveru do područja Polabskih Slavena, a na istoku sve do u Zapadnu Rusiju, dakle, po svim oblastima, gdje su Slaveni bili rasprostranjeni”.¹⁵

U ovom radu autorica detaljno opisuje i analizira najzastupljenije vrste nakita – ogrlice, naušnice i privjeske, svrstavajući ih u odgovarajući tip, tragajući za porijeklom te bližim i daljim paralelama pojedinih nalaza.

Na spomenutom lokalitetu nađeno je najviše privjesaka, a potom slijede naušnice. Na osnovu pomne analize autorica je došla do zaključka da su pojedini tipovi naušnica iz Junuzovaca bili u upotrebi i znatno kasnije, odnosno kroz cio srednji vijek.

U Junuzovcima je nađeno dvanaest privjesaka te četiri “puceta, koja su se isto tako mogla upotrebljavati i kao privjesci nanizani na karičice”.¹⁶ Prema mišljenju autorice, svi privjesci također pripadaju bjelobrdskoj kulturi, a ono što izdvaja nalaze iz Junuzovaca jeste njihova brojnost. Naime, na drugim lokalitetima ovi arheološki nalazi su vrlo rijetki. Svi nalazi iz Junuzovaca spadaju u period između 10. i 12. stoljeća, a “tipični su za slavensku ranu srednjovjekovnu kulturu”.¹⁷

Jedan od najvažnijih zaključaka do kojih je Paola Korošec došla analizom nalaza iz Junuzovaca jeste da su svi predmeti autohtonog, slavenkog porijekla, osim u dva slučaja, mada i u tom pogledu postoji dvojba. To se prije svega odnosi na “par naušnica sa grozdastim privjeskom, koji, ako nisu rad nekog slavenskog zanatlije, bez sumnje su iztočnog podrijetla iz Bizanta”, dok se, po mišljenju autorice, porijeklo dvodjelnog privjeska sa prepletom može tražiti u Ugarskoj.¹⁸ Sedamdeset godina kasnije Željko Tomčić je dao *novi pogled na ostavštinu ranosrednjovjekovnog groblja u Junuzovcima*, pri čemu nije propustio priliku da istakne kako je upravo Paola Korošec prva koja je “vrlo savjesno obavila arheološko vrednovanje inventara iz groblja u Junuzovcima”,¹⁹ što svakako govori u prilog njene stručnosti i kompetentnosti.

Rad Paole Korošec-Vračko o ranosrednjovjekovnim nalazima iz Junuzovaca nastao je u jednom iznimno teškom periodu – prvih godina Drugog svjetskog rata, kada je s jedne strane i sama proživljavala porodičnu dramu, a s druge, to je vrijeme u kojem je arheološki terenski rad bio u potpunosti zamro. Stoga je okretanje k već raspoloživom arheološkom materijalu pohranjenom u depoima Zemaljskog muzeja BiH bio logičan i jedini mogući izbor. Ovaj rad također svjedoči da se ni u najtežim okolnostima Paola Korošec nije odriicala struke, tragajući za novim saznanjima i novom valorizacijom postojećeg arheološkog materijala.

Zanimanje za bosanskohercegovačke srednjovjekovne nadgrobne spomenika Paole Korošec za njenog kratkog boravka i rada u BiH bilo je posebno naglašeno. To je vidljivo i iz priloga koji je uslijedio 1952. godine. U središtu pažnje bile su srednjovjekovne nekropole Travnika i okoline. Dva su razloga bila presudna u odluci autorice da se pozabavi spomenutom problematikom. Prvi je proisticao iz činjenice da upravo nekropole mogu biti od presudne važnosti pri sticanju potpunije predstave o ovom dijelu BiH u srednjem vijeku s obzirom na to da je malo sačuvanih srednjovjekovnih građevina koje bi dale jasniju sliku o naseljima i njihovoj veličini, odnosno brojnosti stanovnika.²⁰ Kako ovim prilogom, po riječima autorice, nisu obuhvaćene “mnoge još neotkrivene nekropole”, to on predstavlja tek osnovu za dalje proučavanje nekropola okoline Travnika. Upravo kroz priloge koji su uslijedili u rasponu od kraja pedesetih godina 20. stoljeća²¹ pa sve do danas,²² a odnosili su se na ove nekropole, to će se i potvrditi.

U trenutku nastanka rada Paole Korošec, izuzev groba tepčije Batala, koji je pronađen u Crkvinama kod Turbeta, nijedna nekropola okoline Travnika nije bila uopće ispitana, što je autorici otežavalo da izvrši njihovu bilo kakvu poblizu dataciju, posebno s obzirom na činjenicu da se većina nekropola, prema sudu autorice, upotrebljavala stoljećima.²³

¹⁵ Korošec-Vračko 1942, 271.

¹⁶ Ibid., 277.

¹⁷ Ibid., 280.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Tomčić 2012, 33.

²⁰ Od sačuvanih srednjovjekovnih građevina na ovom prostoru autorica navodi gradove Toričan, Škaf (Bosnić Grad), Vrbenac te neke crkve (Korošec 1952, 375).

²¹ npr. Mazalić 1957.

²² npr. Fekeža 2016.

²³ Korošec 1952, 376.

Kako bi bar donekle odredila starost promatranih srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika okolice Travnika, autorica je sve spomenike podijelila u dvije grupe: u prvu bi spadali spomenici u obliku sarkofaga, sanduka i ploča, a u drugu spomenici u obliku križa, koji, kako ističe autorica, jesu mlađeg datuma, ali se ipak i na njima pojavljuje slična dekoracija kao i na starijim spomenicima u obliku sarkofaga, sanduka i ploča.²⁴ To svakako govori o svojevrsnom kontinuitetu u nadgrobnoj arhitekturi srednjovjekovne Bosne, bar kad je riječ o ornamentici, kao što je u nizu primjera zabilježen kontinuitet ukopavanja na istim grobnim cjelinama od srednjeg vijeka pa sve do savremenosti.

Pored toga što je prva na ovaj način i u ovom obimu predstavila srednjovjekovne nekropole u dolini Lašve, Bile, Grovnice i Rijeke, a mnoge od njih po prvi put i ubicirala, donoseći podatke do kojih je mogla doći terensko-istraživačkim radom, Paola Korošec je na više mjesta istakla odnos lokalnog stanovništva prema ovom segmentu bosanskohercegovačkog srednjovjekovnog naslijeđa. Naime, autorica bilježi da je taj odnos općenito bio nikakav, što zorno svjedoči podatak koji se odnosi na nekropolu kod Didakovih kuća: "...jedno podnožje (stečka, nap. A. S.) služi kao prag kuće, deset spomenika, odnosno njihovih fragmenti razbacani su koje kuda, oko deset ih je upotrijebljeno za krečanu, više njih je upotrijebljeno za zidanje kuća odnosno cestu",²⁵ dok je npr., prema pripovijedanju mještana Rankovića "veći dio spomenika" sa nekadašnjeg srednjovjekovnog groblja "uzidan u temelje crkve".²⁶ Drugim riječima, sve do najnovijeg vremena odnos savremenih stanovnika BiH, bez obzira na konfesionalnu pripadnost, prema stećcima, kao nadgrobnim spomenicima srednjovjekovnog stanovništva BiH, bio je krajnje inferioran. Tek u kontekstu modernih izrazito nacionalnih narativa, koji su u centar postavljali pitanje *ko je u Bosni najstariji*, pa samim time kome Bosna historijski pripada, budi se i jača interes za stećke i njihovo porijeklo.

Paola Korošec je autorica samo tri rada koji se odnose na srednjovjekovnu arheologiju BiH. Međutim, to ne umanjuje njen značaj na ovom

polju. Upravo je Paola Korošec skrenula pažnju na niz novih, veoma važnih detalja vezanih za srednjovjekovne nekropole, neke od njih ona je prva u bosanskohercegovačkoj nauci ubicirala i opisala i na taj način ih spasila od zaborava. Paola Korošec je od ornamentike, primarnog zanimanja njenih prethodnika, svoj fokus pomjerila dalje, pokušavajući da odgovori na niz pitanja vezanih za sam pogrebni ritual (npr. česta pojava da se već postojeći grobovi upotrebljavaju za naknadna pokopavanja, ili tragovi u vidu odvodnih kanala kod većih udubina na stećcima koji upućuju na zaključak da su se one upotrebljavale za prinošenje žrtve).

Kad je riječ o ornamentici, ona je, nasuprot svojim prethodnicima (Čire Truhelke prvenstveno), ponudila jedno novo tumačenje koje se primarno zasnivalo na simboličnom značenju koje ima većina ili bar najčešći ornamenti na stećcima (npr. polumjesec, rozeta ili jabuka). Nasuprot simboličnim predstavama, po autoricinom mišljenju stoje predstave ili detalji koji nikako nisu iz svakidašnjeg života pokojnika (kao što su predstave turnira ili lova), već se takvim predstavama "označavalo plemenito porijeklo pokojnika" s obzirom na to da su to bila zanimanja kojima se bavilo plemstvo.²⁷

Posljednji rad koji je Paola Korošec objavila u Glasniku Zemaljskog muzeja BiH ticao se rasprostranjenosti slavonske kulturne grupe. Iako je ova kulturna grupa "bila vrlo rasprostranjena, bilo kao zatvorena celina bilo samo sa pojedinim elementima", problem njenog rasprostiranja, kako ističe autorica, i dalje je dosta nejasan. Pa i bez obzira na tu činjenicu, Paola Korošec smatra da se područje rasprostiranja slavonske kulturne grupe može podijeliti "u dva kruga, od kojih bi prvi predstavljao krug njenog užeg širenja, na čijim nalazištima se ona javlja kao zatvorena kulturna celina, a drugi, širi krug, u kome su obuhvaćena nalazišta sa pojedinačnim elementima bilo u sklopu neke druge kulture bilo nekog drugog kulturnog kruga".²⁸

Područje koje obuhvata ovu kulturu vrlo je veliko (Austrija, Mađarska, jugoistočna Njemačka, bivša Čehoslovačka, Italija te Slovenija, Hrvatska, Srbija, Crna Gora, Mađarska). Što se tiče BiH, slavonskoj kulturnoj grupi, odnosno

²⁴ Ibid., 377.

²⁵ Ibid., 382.

²⁶ Ibid., 388.

²⁷ Ibid., 395.

²⁸ Korošec 1963, 141.

vučedolskoj kulturi kao najizrazitijoj eneolitskoj kulturi na bosanskohercegovačkom području, pripadaju naseobine pećina Hrustovača, gradina Zecovi i Gradina nad Alihodžama (Travnik), koje su bile već istražene, zatim nalazišta s kojih su u to vrijeme poticali tek slučajno otkriveni nalazi (Bosanska Kostajnica i Gradina na Grbači). Treću grupu predstavljaju "ona nalazišta koja se nalaze na raznim uzvišenjima" ili ona koja se nalaze u špiljama i koja mogu "po svoj prilici pripadati i našem užem kulturnom krugu, i to verovatno njenoj najmlađoj fazi".²⁹ Kad je riječ o prostoru BiH, to su Debelo brdo i Fortica, prahistorijska gradina na Ravnim Bakijama na području Sarajeva, Gradac kod Kotorca blizu Ilidže, Gradac kod Homolja blizu Kiseljaka, Gradac kod Toplice blizu Kreševa te Crkvine u Turbetu blizu Travnika.³⁰

Nakon ovog rada Paola Korošec se nije javljala s temama koje se tiču bosanskohercegovačke arheologije. Usmjerila se isključivo na problematiku koja se odnosila na slovensku arheologiju. Njeni radovi najčešće su proisticali iz vlastitog terenskog rada koji je trajao čak četiri decenije. Istraživala je primarno u Sloveniji, ali i na prostoru bivše Jugoslavije, pogotovo sa suprugom Josipom, što je prekinuto njegovom smrću 1966. godine. Da je do kraja života ostala aktivna na polju arheološke znanosti, svjedoči posljednji rad koji je Paola Korošec objavila kao devedesetogodišnjakinja 2013. godine.

Među rane arheologinje u BiH spada i Ružica Bižić (kasnije Drechsler-Bižić). Ono što povezuje Paolu Korošec i Ružicu Bižić jeste da su se obje u BiH, odnosno u Zemaljskom muzeju, gdje su započele svoj rad na polju arheologije, zadržale vrlo kratko te da su karijere nastavile izvan bosanskohercegovačkog prostora isključivo iz porodičnih razloga. Sticajem okolnosti i Korošec i Bižić su djetinstvo i mladost provele u Srbiji, a akademsko obrazovanje stekle na Beogradskom univerzitetu. Paola Korošec vratila se u Sloveniju jer je njen suprug Josip pozvan kako bi radio na razvoju slovenske arheologije, posebno Katedre za arheologiju u Ljubljani. Ružica Bižić je pak nakon udaje prešla u Hrvatsku, gdje je u zagrebačkom Arheološkom muzeju nastavila svoje bavljenje arheološkim radom.

Ružica Bižić rođena je u Bosanskoj Dubici, ali je kao šestogodišnjakinja s roditeljima preselila u Niš, gdje je završila osnovnu školu i gimnaziju. Drugi svjetski rat provela je u Beogradu. Po okončanju rata upisala je studij arheologije na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Prema njenim riječima, presudnu ulogu ne samo u dolasku u Zemaljski muzej BiH po okončanju studija već općenito u njenoj karijeri odigrao je Alojz Benac.³¹ Stoga ne začuđuje da je i svoj posljednji rad "Prahistorijski nakit s kaori puževima" posvetila upravo akademiku Bencu "u znak dubokog poštovanja i iskrenog prijateljstva".³²

U opširnom intervjuu iz 2012. godine Ružica Drechsler-Bižić posebno naglašava svoju zaljubljenost u terenski arheološki rad, koji joj je, prema vlastitom svjedočenju, bio i ostao najveći izazov i "prekrasna stvar".³³ U periodu između 1950. i 1952. godine, za vrijeme kratkog rada u Zemaljskom muzeju, učestvovala je u istraživanjima na nekoliko lokaliteta u BiH – Sanica, dolina Bile, dolina Neretve, Zecovi i Čarakovo kod Prijedora,³⁴ a nastavila kasnije na nizu lokaliteta u Hrvatskoj. Međutim, vrlo kratki period koji je provela u Zemaljskom muzeju BiH, baveći se problematikom iz domena bosanskohercegovačke arheologije, posvetila je isključivo obradi onih nalaza koji su već postojali u zbirkama Arheološkog odjeljenja Muzeja.

Ružica Bižić je objavila svega tri rada koji se u cijelosti tiču arheologije BiH. Prvi, dosta obiman rad, predstavlja studiju koja se odnosi na tipove prahistorijskih fibula u BiH. Iako je na svim prahistorijskim lokalitetima na prostoru BiH pronađen veliki broj fibula, koje su do studije R. Bižić bile manje-više publicirane, ipak one, ističe autorica, nisu sistematski obrađene, "mada se zna da je fibula kroz sve periode metalnog doba najvažniji elemenat za datovanje" te da je "nosilac stila u svom dobu". Stoga "sistematski pregled i proučavanje ovog predmeta dobija dvojaku važnost: s

³¹ "Kad sam bila studentica, dr. Benac je bio šef Praistorijske zbirke Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Došao je u Beograd i tražio od dr. Garašanina da mu preporuči nekog studenta koji će ići u Sarajevo i kojega će on, odnosno BiH, stipendirati. Dr. Garašinin odmah je preporučio mene, pa sam dobila veliku stipendiju i mogla sam bezbrižno studirati. Završila sam studij za četiri i pol godine." (Dautbegović 2009, 90).

³² Drechsler-Bižić 1991, 79.

³³ Dautbegović 2009, 91.

³⁴ Čović 1988, I, 72.

²⁹ Ibid., 144.

³⁰ Ibid.

jedne strane, bogati nalazi omogućavaju tipološku studiju i nameću problem postanka i razvoja pojedinih tipova, a iz tog neminovno proizilazi i pitanje vezivanja izvesnih oblika za određeni etnički elemenat kome ovi oblici pripadaju”.³⁵

Autorica je u radu pratila razvoj i tipove fibula u rasponu od ranog bronzanog doba i najjednostavnijih oblika (kakav je jednostavna dugačka igla), pa do kraja bronzanog doba i početka starijeg željeznog doba, kada se javljaju tzv. prelazni oblici fibula, ali i ono što je posebno važno – fibule koje su apsolutno lokalna varijanta, kakve su lučne fibule iz Donje Doline, koje “na luku i na kraju noge imaju malu alku na kojoj visi trouglast privesak od bronzanog lima”.³⁶ Takvi primjerci nisu nađeni ni kod nas niti na bivšim jugoslavenskim prostorima, ali ni šire. Za neke fibule, poput čunastih, autorica je utvrdila da su bile u upotrebi vrlo dugo “počevši od rane bronzepa kroz ceo halštatski period”.³⁷

U starijem željeznom dobu u BiH se, kako navodi autorica, javlja “nekoliko specijalnih tipova”, zapravo varijanti “već poznatih tipova iz kasno-bronzanog doba”, kao što su lučne fibule koje u svom daljem razvoju mijenjaju oblik. Upravo taj novi oblik fibule poznat je kao *glasi-nački tip*. “Kolevkom njenog postanka smatraju se baš centralni delovi naše zemlje, naseljeni u to doba ilirskim plemenima”.³⁸ Ove fibule javljaju se u više varijanti koje autorica detaljno opisuje. R. Bižić se posebno zadržava na porijeklu fibula na šarnir s glavom u obliku palmete i lukom na kojem su zvjezdasta plastična rebra. Za razliku od nekih arheologa koji su porijeklo ovih fibula, koje vremenski pripadaju periodu između V i III st. pr. n. e., vezivali za Grčku, Bižić ovaj tip fibula pripisuje ilirskim plemenima u BiH koji su ga razvijali “i prenosili ga dalje na istok i severo-istok u tračke oblasti, o čemu takođe postoje dokazi”.³⁹

Ranolatenske fibule pokazuju prodiranje jednog novog kulturnog uticaja čiji su nosioci Kelti. Ipak, “skoro svi tipovi na našem tlu ne zadržavaju svoj prvobitni oblik, nego se i dalje razvijaju u lokalne varijante, koje u isto vreme svedoče o bogatoj invenciji majstora koji rade i žive na ovom

terenu”.⁴⁰ Slična situacija je i sa srednjelatenskim fibulama u BiH koje, i pored novih mlađih uticaja, produžavaju i dalje u vrlo izraženoj mjeri staru halštatsku tradiciju pa se tako na “latenskim fibulama, i iz najkasnijih perioda, oseća ta tradicija i ona se ne gubi čak ni u rimsko doba”.⁴¹

Detaljno analizirajući tipove prahistorijskih fibula s prostora BiH, Ružica Bižić je došla do zaključka da “prema razvitku fibula od kasnog bronzanog doba pa nadalje možemo tvrditi da su stanovnici ovih krajeva sve više razvijali svoju lokalnu proizvodnju i stil, mada zapažamo da se kroz celo gvozdeno doba provlači na materijalu stara tradicija gvozdenog doba. U isto vreme imamo i drugi jedan važan momenat, koji je obeležen pojavom importa. Čunaste fibule, koje se u to doba razvijaju u Italiji, ni po čemu se ne razlikuju od onih u Bosni i Hercegovini. To možemo tumačiti kao znak pojačanih trgovačkih i kulturnih veza između ilirskih plemena, koja u to doba nastanjuju ove oblasti kao i oblasti severne Italije. Razume se da postoje i lokalne radionice koje proizvode razne druge tipove, koji više ili manje podsećaju na strane uzore”.⁴² Na kraju, analizirane fibule pokazuju da “ilirski elemenat nije samo primao razne tipove fibula i stajao u vezi samo sa zapadno-evropskom kulturom, nego je bio u bliskoj vezi i sa plemenima u istočnim delovima Balkana, jer je na osnovu ovih analogija neosporno dokazana njihova međusobna kulturna i trgovačka veza. S druge strane opet možemo govoriti i o čisto tračkim tipovima fibula, čije nam rasprostranjenje opet govori o tome da trački elemenat nije bio kulturno jači od ilirskog. Jer dok smo s jedne strane utvrdili prodiranje ilirskog uticaja na Tračane, ne možemo navesti ni jedan primer po kojem bismo rekli, da je trački uticaj na ilirske oblasti bio recipročan”.⁴³

Krajem 1951. godine Ružica Bižić je iz porodičnih razloga napustila BiH, ali je i nadalje ostala zainteresirana za problematiku iz domena bosanskohercegovačke arheologije. Tako je već naredne godine u Glasniku Zemaljskog muzeja objavila rad “Grobovi u Donjoj Dolini”.⁴⁴ Prilog je nastao iz želje da se detaljnije prouče grobni nalazi iz jednog od najznačajnijih prahistorijskih

³⁵ Bižić 1951, 281.

³⁶ Ibid., 283.

³⁷ Ibid., 285.

³⁸ Ibid., 286.

³⁹ Ibid., 290.

⁴⁰ Ibid., 291.

⁴¹ Ibid., 294.

⁴² Ibid., 297.

⁴³ Ibid., 296.

⁴⁴ Bižić 1952.

nalazišta kod nas te da se na osnovu onodobnih novih dostignuća na polju arheološke znanosti ovi nalazi pravilnije i potpunije datiraju.

Nakon što je autorica u radu izvršila detaljnu analizu svakog pojedinačnog groba iz Donje Doline, zaključila je da su grobovi stanovnika sojeničkih naselja i njihovih najbližih susjeda bili na gredama, kao i ispod samih kuća, da su pokojnici sahranjivani “uglavnom na tri načina: polaganjem u zemlju bez sanduka, sahranjivanjem u sanduku i spaljivanjem i stavljanjem pepela u urne koje su zatim polagane u zemlju”.⁴⁵ U tom pogledu je zanimljivo da “na gredama čiji materijal pripada pretežno prvom gvozdenom dobu broj grobova sa urnama raste u odnosu na broj grobova sa skeletima”, dok suprotno, broj skeletnih grobova raste u odnosu na grobove s urnama u periodu od kraja I i u početku II gvozdenog doba. Autorica je utvrdila da sahranjivanje u sanducima, kad je riječ o stanovnicima Donje Doline, nije najstarije, već je istovremeno s drugim načinima sahranjivanja, tj. prostim polaganjem u zemlju i spaljivanjem i stavljanjem pepela u urne, što je i najčešći način u periodu I gvozdenog doba, dok se “krajem i početkom II gvozdenog doba upotrebljavaju dva načina sahranjivanja: prosto polaganje u zemlju i spaljivanje. Najčešći je način sahranjivanje u zemlju”.⁴⁶

U grobovima u Donjoj Dolini nađeni su i grobni prilozi, koji su mnogo bogatiji u ženskim nego u muškim grobovima. Većinom je to nakit, posebno fibule, koje po svoj prilici nisu imale samo upotrebnu već i ukrasnu namjenu.

Zanimljivo je da u grobovima nije pronađen “strani import, nego su izgleda sami majstori u naseljima razvijali i usavršavali proizvodnju nakita i drugih potrebnih stvari”, a što se može zaključiti po ostacima kalupa za livenje, kao i zemljanog posuđa u kojem se topio metal. Naročito je značajno da nalazi iz Donje Doline, pogotovo kad je riječ o keramici, bez obzira na analogije, posjeduju izražena čisto lokalna obilježja, što pokazuje da je ilirsko stanovništvo općenito, pa i ono iz Donje Doline, razvijalo “svoju kulturu samostalno”.⁴⁷ Nekropola iz Donje Doline ne može, po mišljenju autorice, biti starija od “prve polovine I gvozdenog doba Srednje Evrope”. To

istovremeno znači da se “početak života u Donjoj Dolini ne može vezati za kraj bronzanog i početak gvozdenog doba”, kako je to isticano ranije, već se ta granica mora pomjerati znatno kasnije.⁴⁸

Na osnovu detaljne analize grobova i naročito grobnih priloga s nekropole iz Donje Doline Ružica Bižić je pokazala neobičnu važnost koju način sahranjivanja i grobni prilozi mogu imati kad je riječ o dataciji arheoloških nalazišta.

Rad pod naslovom “Novi pogled na kulturu sojeničkog naselja u Ripču” Ružice Drechsler-Bižić iz 1953. godine imao je za cilj da se na osnovu novijih istraživanja i tada novije literature izvrši revizija određenih podataka o ovom naselju i da se u skladu s tim iznesu novi pogledi te “da novo mesto kulturi sojeničkog naselja u Ripču”.⁴⁹ U ovom radu autorica je analizirala kako metalne tako i keramičke nalaze, pri čemu je došla do zaključka da metalni nalazi pokazuju uglavnom sličnosti s metalnim nalazima iz Donje Doline ili Glasinca. Keramika pak iz Ripča nema nikakve analogije ne samo s onom iz Donje Doline ili s Glasnica već ni s ostalim ilirskim materijalom s područja Bosne i Hercegovine. Prema autorici, ovoj grupi tipološki i ornamentalno najbliža je kasnolужиčka keramika, u kojoj se kao lajtmotiv javlja tzv. lažna šnur-ornamentika. Upravo ona, uz ostalu ornamentiku, pokazuje da se naselje u Ripču može datirati u “I gvozdeno doba”, a ne u kraj neolita i u bronzano doba, kako su ga datirali raniji arheolozi (Radimsky i Čurčić).

Na osnovu analize metalnih i keramičkih nalaza iz Ripča R. Drechsler-Bižić je došla do zaključka da se u Ripču “radi o migraciji jedne ilirske grupe, koja u ove oblasti stiže nešto kasnije od nosilaca glasinačke i dolinske kulture. Ta grupa je svakako vezana za nosioce kasnije lужиčke kulture, koji se javljaju u nekim oblastima naše zemlje severno od Save. Jedan deo ovih Ilira spustio se i niže, na Unu, i tako stvorio ripačko naselje i njegovu kulturu”, pa se stoga Ripač može označiti kao “naselje najjužnijeg izdanka jedne velike ilirske grane, koja se u svom kretanju ovde zaustavila”.⁵⁰

Iako je, osim prve dvije godine u Zemaljskom muzeju, Ružica Drechsler-Bižić cio svoj radni vijek provela u zagrebačkom Arheološkom muze-

⁴⁵ Ibid., 224.

⁴⁶ Ibid., 225.

⁴⁷ Ibid., 226.

⁴⁸ Ibid., 227.

⁴⁹ Drechsler-Bižić 1953, 103.

⁵⁰ Ibid., 108.

ju, svoju vezu s BiH i Sarajevom nije prekidala. O tome svjedoče radovi koje je ova arheologinja objavljivala u Godišnjaku Centra za balkanološka ispitivanja te u ediciji Praistorija jugoslovenskih zemalja, čiji je izdavač također bio Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH. U ovoj ediciji objavila je priloge u dvije knjige. U IV knjizi, koja se odnosi na bronzano doba, R. Drechsler-Bižić autorica je dva priloga,⁵¹ dok je u V knjizi – željezno doba, objavila jedan prilog.⁵² Ovi prilozi pokazuju da je Ružica Drechsler-Bižić od početka svoje karijere pa nadalje bila okrenuta problematici vezanoj za kulture bronzanog i željeznog doba na prostoru bivše Jugoslavije. Posljednji prilog R. Drechsler-Bižić koji je objavila u BiH potiče iz 1991. godine.⁵³

Ružica Drechsler-Bižić posebno se zanimala za Japode i njihovu kulturu, o čemu svjedoči više radova takve tematike, “stvarajući o njima jedinstvenu sliku, koja seže od početaka 11. pa sve do rimskih osvajanja u 1. st. pr. Kr.”⁵⁴ Upravo su Japodi bili jedan od bitnih činilaca trajne povezanosti Drechsler-Bižić s bosanskohercegovačkom arheologijom.

Bez obzira na to što su tek jedan vrlo kratki period živjele i djelovale u Bosni i Hercegovini, Paola Korošec i Ružica Drechsler-Bižić svakako zaslužuju posebno mjesto u historijatu ženske arheologije kod nas.

Slovenka Paola Korošec bila je prva žena koja se ranih četrdesetih godina 20. stoljeća javila u bosanskohercegovačkoj arheološkoj nauci. S druge strane, Ružica Drechsler-Bižić prva je arheologinja koja je rođena u BiH, mada je u ovoj zemlji živjela vrlo kratko – period najranijeg djetinjstva te svega nepune dvije godine po okončanju studija arheologije. Upravo te činjenice uticale su na to da ovaj rad bude posvećen spomenutim arheologinjama. Nakon Paole Korošec na polju arheologije BiH dulje od tri decenije djelovala je još jedna Slovenka – Irma Čremošnik, jedna od najznačajnijih, ako ne i najznačajnija arheologinja kod nas nakon Drugog svjetskog rata. Njen doprinos bosanskohercegovačkoj arheologiji je ogroman i prevazilazi okvire ovoga rada. Upravo od sredine prošlog stoljeća žene su sve prisutni-

je u bosanskohercegovačkoj arheologiji dajući ogroman doprinos različitim pitanjima vezanim za prošlost naših prostora.

Zaključak

Žene u bosanskohercegovačkoj arheologiji javiće se četrdesetih godina 20. stoljeća s dolaskom Slovenke Paole Korošec u Zemaljski muzej BiH, gdje se odmah uključila u rad na polju arheologije kod nas. Vrlo kratak period koji je provela u našoj zemlji (nepune tri godine) sigurno je jedan od razloga što je u kvantitativnom pogledu broj radova Paole Korošec koje je objavila u BiH i koji su se direktno odnosili na bosanskohercegovačku arheologiju dosta skroman. U tom pogledu P. Korošec se posebno zanimala za srednjovjekovnu problematiku, o čemu je objavila ukupno tri rada, dok se jedan odnosio na najizrazitiju eneolitsku kulturu na našim prostorima – vučedolsku.

Radovi Paole Korošec iz domena srednjovjekovne arheologije mogu se po više elemenata označiti pionirskim. Tako je ova arheologinja, koliko je poznato, prva skrenula pažnju na do tada nepoznatu nekropolu u Han-Hreši kod Sarajeva, pri čemu je na jednom stećku ove nekropole otkrila originalnu i jedinstvenu predstavu muškarca i žene te istakla da su udubljenja, koja se uočavaju na pojedinim stećcima, imala ritualnu namjenu. Paola Korošec je ispravila i pogrešku svojih prethodnika koji su nalaze iz Junuzovaca pohranili među prahistorijski materijal. Da nije bilo sistematičnosti i predanosti P. Korošec, upitno je da li bi se i kada otkrilo da je zapravo riječ o ranosrednjovjekovnom nakitu koji je značajan ne samo zbog svoje brojnosti već i autohtonog slavenskog porijekla. Korošec je također prva pristupila istraživanju nekropola okoline Travnika koje su do njenog rada bile potpuno nepoznate (s izuzetkom groba tepčije Batala).

Ružica Bižić (kasnije Drechsler-Bižić) prva je arheologinja koja je i rođena u Bosni i Hercegovini i, za razliku od svoje prethodnice, na svojevrstan način je ostala vezana za arheologiju BiH sve do okončanja svoje karijere. Zanimljivo je da je ova arheologinja prvi rad objavila upravo u BiH 1951. godine, za vrijeme kratkog rada u Zemaljskom muzeju, ali i posljednji, ravno četrdeset godina kasnije (1991). Ružicu Drechsler-Bižić naročito su zanimali Japodi. Upravo ta činjenica

⁵¹ To su “Srednje bronzano doba u Lici i Bosni” i “Japodska kulturna grupa”.

⁵² To je rad pod naslovom “Japodska grupa”

⁵³ Riječ je o radu “Prahistorijski nakit s kaori puževima”

⁵⁴ Balen-Letunić 2008, 263.

predstavljala je sponu kojom je ova arheologinja i nakon prelaska u zagrebački Arheološki muzej ostala vezana za prostor Bosne i Hercegovine i njenu arheologiju.

Paola Korošec i Ružica Drechsler-Bižić, uz Irmu Čremošnik, koja je dala ogroman doprinos bosanskohercegovačkoj arheologiji i koja stoga zaslužuje zaseban rad, mogu se označiti začetnicama tzv. ženske arheologije u BiH koja je u vremenu koje je slijedilo, naročito od pedesetih godina 20. stoljeća pa nadalje, imala niz značajnih predstavnica (poput Nade Miletić, Margite Gavrilović, Zilke Kujundžić-Vejzagić, Lidije Fekeža-Martinović). Sve one zaslužuju da im se oda dužno poštovanje i zahvalnost jer su svojim radom značajno doprinijele razvoju arheologije u Bosni i Hercegovini.

Summary

First women archeologists in Bosnia-Herzegovina

First women archeologists in Bosnia-Herzegovina appeared during the 1940s, when Paola Korošec, a Slovenian, came to the National Museum of Bosnia-Herzegovina, where she immediately became involved in the field of archeology in Bosnia. A rather modest number of scholarly articles related to archeology in Bosnia that Paola Korošec published during her career is most likely due to a very short duration of her time in our country (less than three years). P. Korošec was especially interested in the medieval period, and she published three scholarly articles on the subject. In addition, one of her articles was focused on the strongest eneolithic culture in our region - the Vučedol culture.

P. Korošec's works in medieval archeology can be characterized as pioneering for a number of reasons. This archeologist was the first to direct scholarly attention to a then unknown necropolis in Han-Hreša near Sarajevo. During her research, she discovered an original and unique representation of a man and a woman on one of the stećci in this necropolis, and she also argued that dents present on some stećci had a ritual purpose. Paola Korošec also corrected the mistakes of her predecessors who archived the material from Junuzovac as the pre-historic type of material. Had not been for Korošec's dedication and atten-

tion to detail, it is questionable whether and when it would be discovered that this material actually consists of medieval jewelry that is significant not only because of its quantity, but also because of its native Slavic origin. In addition, Korošec was the first to begin research on the necropolis near Travnik that were until then completely unknown (except for the grave of tepčija Batal).

Ružica Bižić (later Drechsler-Bižić) was the first woman archeologist born in Bosnia-Herzegovina who, unlike her predecessor, remained somewhat involved in archeology in Bosnia until the end of her scholarly career. It is interesting that this archeologist published both her first work in 1952 during her short tenure at the National Museum, and her last work in BiH forty years later (1991). Ružica Drechsler-Bižić was especially interested in Japodi. She remained connected to Bosnia-Herzegovina and its archeology right because of her interest in this locality.

Paola Korošec and Ružica Drechsler-Bižić - together with Irma Čremošnik who gave a significant contribution to archeology in Bosnia and thus deserves a separate article - can be seen as the founders of the so-called women's archeology in BiH. In the years that followed, especially during the 1950s and onward, women's archeology in Bosnia had a number of important representatives (including Nada Miletić, Margita Gavrilović, Zilka Kujundžić-Vejzagić, and Lidija Fekeža-Martinović). All of them deserve our utmost respect and gratitude for contributing significantly to the development of the field of archeology in Bosnia-Herzegovina.

Literatura

- Anali Zemaljskog muzeja u Sarajevu 1938–1962*, Sarajevo 1963.
- Balen-Letunić, D. 2008, In memoriam Ružica Drechsler-Bižić, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja 37, 2008, 261–263.
- Bešlagić, Š. 1971, Stećci. Kataloško-topografski pregled, "Veselin Masleša", Sarajevo 1971.
- Bižić, R. 1951, Tipovi praistorijskih fibula u Bosni i Hercegovini, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, N. s., sv. VI, 1951, 281–300.
- Bižić, R. 1952, Grobovi u Donjoj Dolini, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, N. s., sv. VII, 1952, 201–229.
- Dautbegović, J. 2009, Ružica Drechsler-Bižić u svome domu, Razgovor vodila i snimila Jozefina Dautbegović, Informatica muzeologica, vol. 40, No. 1–2, 2009, 89–94.

- Drechsler-Bižić, R.* 1953, Novi pogled na kulturu sojeničkog naselja u Ripču, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, N. s., sv. VIII, 1953, 103-110.
- Drechsler-Bižić, R.* 1976, Porijeklo lučnih jednopetljustih fibula u Japoda, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH 13, 1976, 143-151.
- Drechsler-Bižić, R.* 1983, Srednje brončano doba u Lici i Bosni, u: Praistorija jugoslovenskih zemalja IV – bronzano doba, "Svjetlost" / ANUBiH – Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo 1983, 242-270.
- Drechsler-Bižić, R.* 1983, Japodska kulturna grupa, u: Praistorija jugoslovenskih zemalja IV – bronzano doba, "Svjetlost" / ANUBiH – Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo 1983, 374-389.
- Drechsler-Bižić, R.* 1987, Japodska grupa, u: Praistorija jugoslovenskih zemalja V – željezno doba, "Svjetlost" / ANUBiH – Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo 1987, 391-441.
- Drechsler-Bižić, R.* 1991, Prahistorijski nakit s kaori puževima, Posebna izdanja, knj. XCV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 27, ANUBiH, Sarajevo 1991, 78-88.
- Dular, A. / Rogač, B.* 2007, Bibliografija Paole Korošec, Arheološki vestnik 58, 2007, 446-449.
- Fekeža-Martinović, L.* 2016, Istraživanje srednjovjekovnog groblja na Mašetu u Fazlićima, općina Travnik, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja 45, 2016, 247-265.
- Čović, B. (ur.)* 1988. Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Tom 1, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1988.
- Hadžijahić, M.* 1975, Predislamski elementi u kulturi bosanskih Muslimana, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 1975.
- Knific, T.* 2007, In memoriam Paola Korošec (1913–2006), Arheološki vestnik 58, 2007, 445-451.
- Korošec-Vračko, P.* 1942, Rano srednjovjekovni nalaz u Junuzovcima, Glasnik Hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu LIV, 1942, 271-280.
- Korošec, P.* 1952, Srednjovjekovne nekropole okoline Travnika, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, N. s., sv. VII, 1952, 375-407.
- Mazalić, Đ.* 1957, Hrišćanski nišani u okolini Travnika, Naše starine, 1957, 97-118.
- Novaković, P.* 2015, Historija arheologije u novim zemljama Jugoistočne Evrope, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo 2015.
- Softić, A.* 2008, Arheologija in muzeji, u: Četrta strana trikotnika. Znameniti Slovenci in slovenska društva v Bosni in Hercegovini 1878–2000, Mladinska knjiga, Ljubljana 2008, 326-333.
- Tomičić, Ž.* 2012, Novi pogled na ostavštinu ranosrednjovjekovnog groblja u Junuzovcima, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za društvene znanosti 49, 2012, 29-56.
- Vračko-Korošec, P.* 1940, La nekropole de Han-Hreša, Glasnik Zemaljskog muzeja LII, 1940, 45-47.

Godišnjak izlazi od 1957. godine. Prva (I) i druga sveska (II-1961) štampane su u izdanju Balkanološkog instituta Naučnog društva BiH, a od 1965. (III/1) izdavač časopisa je Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH. Počev od sveske XXXIX/37 numeracija je svedena na prvu cifru koja se izražava arapskim brojem. Objavljeni radovi su vrednovani od strane međunarodne redakcije i recenzenata.

Das Jahrbuch erscheint seit dem Jahr 1957. Der erste (I) und zweite Band (II-1961) wurden im Balkanologischen Institut der wissenschaftlichen Gesellschaft B-H herausgegeben. Seit dem Band III/1, 1965 erscheint die Zeitschrift im Zentrum für Balkanforschungen der AWK B-H. Ab Band XXXIX/37 wird die Nummerierung auf die erste, folglich arabisch ausgedrückter Zahl, zurückgezogen. Die veröffentlichten Artikel wurden von der internationalen Redaktion und Rezensenten begutachtet.

* * *

Naslovna strana / Titelblatt
Dževad Hozo

Ilustracija na naslovnoj strani / Illustration am Titelblatt
Otmica Evrope, prema motivu sa jedne etrurske hidrije, vjerovatno iz Caere – Cerveteri (Rim, Museo Nazionale Etrusco di Villa Giulia) / Entführung Europas, nach der Darstellung auf einer etruskischer Hydria, wahrscheinlich aus Caere – Cerveteri (Rom, Museo Nazionale Etrusco di Villa Giulia)

Adresa redakcije / Redaktionsadresse
cbi-anubih@anubih.ba

Web izdanje / Web-Ausgabe
www.anubih.ba/godisnjak

Sekretarka Redakcije / Sekretärin der Redaktion
Sabina Vejzagić

Lektura / Lektorin
Zenaida Karavdić

Tehnički urednik / Technische Redakteur
Narcis Pozderac

DTP
Narcis Pozderac

Tiraž / Auflage
500

Štampa / Druck
Dobra knjiga, Sarajevo

Časopis je indeksiran u / Zeitschrift verzeichnet in
C.E.E.O.L. (Central Eastern European Online Library)
Ebsco Publishing
Ulrich Periodicals
ZENON DAI (Journals Database of German Archaeological Institute)
Cross Ref